

drugi skupini. To vključevanje osamljencev v razredni kolektiv je pač pozitiven vzgojni uspeh pri šolskem delu. — Neka deklica, odlična učenka, je bila do deljena skupini, v kateri sta bili še dve po nadarjenosti šibkejši dekleti. Takoj me je vprašala, kako si jaz zamišljam skupinsko delo, ko moram vendar vedeti, da zna ona več kot drugi dve in da bo rezultat skupine pravzaprav njen osebni uspeh. Seveda sem ji skušala dopovedati, naj pri delu v skupini s svojim znanjem pomaga sosedama, da bosta tudi onidve lahko aktivno sodelovali. Kar uspešno je prestala zanjo dokaj težko preizkušnjo. — Izrednega pomena je razvijanje kritičnosti. Ko smo skupaj ugotovili napake v rešitvah nalog kake skupine, so prizadeti učenci prav iskreno obžalovali, ker so se premalo poglobili. Kaj takega najbrž redko doživimo. Pri prebiranju nalog so bili otroci zelo pozorni; iz nekaterih pogledov in šepetanih pripomb je bilo mogoče razbrati celo nekoliko zavisti. Tudi to ni povsem negativno — hujša je pač neprizadetost, pasivnost. — Pomembno je tudi navajanje k samostojnosti, razvijejo se organizacijske sposobnosti, pri takem delu je tudi dosti prilike za privajanje na kulturno razpravljanje. Pri poročanju pridejo do »besede« tudi sicer skromni, molčeči učenci.

Ne moremo pa seveda zanikati nekaterih *negativnih strani*. Skupinsko delo vzame več časa kot frontalni pouk. Zahteva tudi obsežnejše priprave tako učencev kot učitelja. In še nečesa ne smemo prezreti: učence od takega intenzivnega dela, kot sem ga sama opazila pri urah skupinskega dela, kar težko odtrgamo. Razumljivo je, da so pri naslednji uri, pri drugem predmetu manj dovtetni, manj sposobni in manj pripravljeni sodelovati. Zato je treba upoštevati vse momente ter s premislekom kombinirati razne oblike učnega dela. Večino učne snovi je seveda treba obdelati frontalno. S skupinskim delom pa dosežemo pri učencu nekaj zelo pomembnega — zavzetost za stvar, veselje do dela, pripravljenost za reševanje nalog, kar vse je potem odlična osnova za uspešen pouk z uporabo katerekoli druge učne oblike.

Kako ocenjujemo skupinsko delo? Kdo naj dobi oceno? Krivico bi delali drugim članom skupine, če bi ocenili samo poročevalca; vemo pa tudi, da le niso vsi opravili enakega dela. Ne bi bilo torej prav, če bi vsakdo iz skupine dobil enako oceno, torej oceno naloge. Vendar je ocenjevanje važno, saj je za večino ocena močna vzpodbuda. Vsekakor je treba oceniti pridnost, prizadevanje. Moje mnenje je takole: ob skupinskem delu se učenci precej naučijo, utrdijo in pogloblje svoje znanje. In to znanje imajo priliko pokazati kdaj drugič pri individualnem spraševanju, bodisi ustnem bodisi pismenem. Tako pride do izraza — in do ocene tudi njihovo prizadevanje pri delu v skupini.

Mitja Skubic

NORMA V SODOBNI ITALIJANŠČINI

1. Vprašanje norme v jeziku se postavlja najbolj ostro ob pripravljanju slovarja ali slovnice; ni pa manj pomembno za vsako resno pisanje, pa tudi za govorjenje v javnosti. Ni si namreč mogoče misliti, da bi v kakem jeziku norme sploh ne bilo, se pravi, da bi bila vsaka beseda, vsaka oblika, vsaka konstrukcija

že kar v redu. Dejstvo, da beseda, oblika ali konstrukcija obstaja, še ni noben dokaz za to, da je tudi pravilna. Z druge strani pa je gotovo, da v vsakem živem jeziku pišoči in še prej govoreči normo mnogokrat kršijo: včasih iz malomarnosti, drugič zato, ker miselni proces zahteva spremenjeno konstrukcijo ali ker je treba morda poimenovati do tedaj še neznan predmet. Da bi pa »nepravilna« oblika ali konstrukcija postala »pravilna«, ali bolje, da bi inovacija spremenila ali izrinila iz rabe dotedanjo besedo, obliko, konstrukcijo, je predvsem potrebna daljša doba, različna za posamezne jezikovne fenomene, različna za posamezne jezike zaradi različne ustaljenosti jezika.

2. Romanski jeziki imajo za razglabljanja o jezikovnih spremembah, torej tudi o normi, svojsko mesto: natanko poznamo njih pisano bazo, literarno latinščino. Seveda pa vemo, da romanski jeziki ne nadaljujejo samo pisane latinščine, ampak predvsem govorno, »vulgarno« latinščino. Med pisano in govorno realizacijo latinščine ni kronološkega nasprotja, je pa socialno: vulgarna latinščina živi ob literarni. Seveda pa imamo danes točno predstavo samo o normi, ki je veljala (in še velja, ker gre za mrtev jezik) v literarni latinščini, in s stališča te norme so besede v romanskih jezikih povečini nepravilno razvite, celo nedopustne, saj so se vrinile iz (za literarno latinščino) »barbarskih« jezikov.

Propad norme, veljavne za pisani jezik, ali bolje, razloček med govornim in pisanim jezikom, ki je moral zmeraj biti zdaj bolj zdaj manj občuten, pa je dokončen s prekinitvijo tradicije, torej ob propadu zapadnorimskega cesarstva, kar obenem pomeni, da norma klasične latinščine, do tedaj še vendar vzor za govorno, neha vplivati na vulgarno, skoraj bi rekli, na porajajoče se romanske jezike.

Razlika med pisano in govorno besedo pa je morala biti občutna vsaj že ob začetni ekspanziji Rimljanov: latinščina se je razširila tako na široko, da je vsrkala zelo različne jezikovne elemente vojaško, politično, ekonomsko zaselenih ozemelj. Vendar pa jezik domačega prebivalstva ni zmeraj v enaki meri latinščini tuj, po drugi strani pa ni zmeraj *ista* latinščina, ki zmaga nad domačim jezikom, reči hočemo, ni zmeraj latinščina iste ali podobne socialne plasti: pri romanskih jezikih dokaj dobro razlikujemo latinizacijo »od zgoraj«, torej s šolo, z administracijo, s spoštovanjem tradicije, preko vodilnega razreda domačega prebivalstva (Galija, Iberski polotok), in pa latinizacijo preko številčno močnejših, socialno pa nizko stoječih skupin (veterani, prekupčevalci) ki prenašajo v nelatinske pokrajine predvsem govorni jezik (Apeninski in Balkanski polotok.)

3. Če torej izhajamo s stališča, da je vsak sodobni romanski jezik latinščina XX. stoletja, taka kot se govori na različnih delih ozemlja, latiniziranega v antiki ali celo močno pozneje, se nam postavlja ob drugih problemih za vsak jezik posebej tudi vprašanje, na kakšnem narečju temelji današnji jezik in zakaj je do take izbire prišlo. Morda je najbolj jasen primer Iberskega polotoka. Današnja španščina je jezik Kastilje: *la reconquista* (ki jo je vojaško in politično izvedla Kastilja) je na vse ozemlje, s katerega je arabska kolonizacija docela, verjetno docela izbrisala latinsko govorico, prinesla kastiljščino, ki je potlej postala knjižni jezik na vsem polotoku, razen na skrajnem vzhodnem robu (Katalonija) in na skrajnem zahodnem robu (Portugalska, Galicija), torej na ozemljih, ki nikoli niso bila docela arabizirana. Vse ostalo ozemlje polotoka pa ravno zaradi te pozne romanizacije predstavlja relativno enoten jezik.

4. Za Italijo je značilno, da so dialekti še danes močno živi, obenem pa vemo, da je pisani jezik močno oddaljen od govornjenih dialektov.¹

Splošno znano in priznano dejstvo je, da je italijanščina toskanščina treh velikih Trentelistov. Že v drugi polovici 14. stol. se pisanje v ljudskem jeziku (latinščina je seveda še povsod premočna), najprej v rimanih delih, potlej tudi v prozi, približuje toskanskim modelom. Fiksiranje gramatikalne in leksikalne norme omogočijo tiskana dela (Aldo Manuzio, znameniti tiskar v Benetkah, je eksponent skupnega italijanskega jezika), pa tudi sestavljanje normativnih del. V drugi polovici 16. stol. se v Italiji že piše razmeroma enoten jezik. Kdor piše v dialektu, dela to največkrat z namenom, da 'bi učinkoval realistično ali tudi komično. Od 16. stol. dalje moremo torej govoriti o uzakonjenem knjižnem jeziku. S posnemanjem Petrarke in Boccaccia, najprej vsebinsko, gre istočasno tudi posnemanje njenega stila in njenega jezika. Ta dva namreč postavlja Bembo, najpomembnejši, če ne prvi gramatik tiste dobe, kot vzor.² S tem je v ostrem nasprotju, denimo, z Machiavellijem, ki bi hotel povzdigniti na stopnjo literarnega jezika sodobno, torej govorjeno florentinščino: Bembo, Benečan, ne Toskanec, očitno pravilneje vidi, da je skupna baza mogoča samo na ne več govornjenem jeziku.

Dejstvo pa, da je bil za vzor, torej kot norma, postavljen ne sodobni govornjeni jezik v duhovnem pogledu tedaj vodilne italijanske pokrajine, ampak literarni jezik najmočnejših piscev, pa skozi vsa nadaljnja stoletja do danes povzroča, da je italijanščina, tudi govornjena italijanščina izrazito literaren jezik in da le počasi sledi premikom v govornjenih narečjih. Tradicija je morda tu močnejša kot v drugih romanskih jezikih.

5. Če literarna italijanščina (in z njo vred govornjeni knjižni jezik) temelji na toskanščini 14. stol., je pa seveda lahko ugotoviti, da je današnja govornjena toskanščina precej različna od pisane italijanščine, pa tudi od tiste, ki jo govori izobraženec.

Kljub razlikam je današnja toskanščina skupaj z dialekti Umbrije, Mark in severnega Lazia še zmeraj tisti dialekt³, ki je literarnemu jeziku najbolj blizu. Razlike pa vendar so, in sicer se tičejo izgovorjave, morfologije, sintakse in besednjaka. Naj nam bo dovoljeno navesti vsaj nekaj primerov:

Za izgovor ozkega oziroma širokega e ali o se knjižni jezik večkrat odloči za rimsko izgovorjavo; tako *léttera*, *maéstro*, *béstia*, *atròce*, *colònna* ne pa kot Florenca *lèttera*, *maèstro*, *bésitia*, *atróce*, *colónna*;

knjižni jezik ni prevzel toskanske, oz. florentinske posebnosti za izgovor intervokalnega nezvenečega velara, ki ga skoraj vsa Toskana aspirira: *la casa*, tosk. (lahasa), it. (lakasa);

¹ Dati slatični pregled sodobne italijanščine, je delo, ki bi zahtevalo daljšo študijo. V skladu z željo uredništva je glavni namen tega članka dati nekaj podatkov o normi v sodobnem jeziku. Avtor skuša navesti nekaj posameznih fenomenov, ki se mu zde za strukturo jezika pomembni. — Literatura o sodobni italijanščini tudi v Italiji ni zelo bogata; gl. predvsem Bruno Migliorini, *La storia della lingua italiana*. Firenze, 1960 (do leta 1915), in Ignazio Baldelli, *Panorama dell'italiano novecenteso*, v *La rassegna della letteratura italiana*, Firenze, 1963 (upošteva dela prav do leta 1963).

² Bembo pravi na primer takole (*Prose della volgar lingua*, ed. Liviana editrice, Padova, 1955, str. 32):

Če bi hotel reči, da je florentinski jezik bolj urejen, lahkotnejši in čistejši kot pa provansalsščina, bi za to trditev navedel moja dva Toskanca, Boccaccia in Petrarko, in bi bilo že to dosti (čeprav bi jih mogel navesti več). Ta dva sta ga namreč naredila takega, da se mu ni treba kesati, da je tak.

³ V Florenci sploh neradi govorijo o kakšnem dialektu, češ da dialekta ni, ker je to pristni italijanski jezik z majhnimi spremembami, zato pravijo rajši *vernacolo*.

afrikata (č), ki jo knjižni jezik pozna, je v Toskani (in sploh v srednji in v južni Italiji) poenostavljena v šumnik brez dentalnega elementa: cento: tosk. (šento), it. (čento);

kadenca je v toskanščini drugačna; knjižni izgovor ima na daljših besedah poleg glavnega še stranski naglas, Toskana pa ne: fiorentina, tosk. (fiorentina), it. (fiorentina), cento lire, tosk. (šentolire), it. (čentolire);

v morfologiji cela vrsta toskanskih oblik, npr. pri glagolu impf. coni. od glagolov *dare*, *stare dassi*, *stassi* ali perfekti *andiedi*, *scappassi*, *messi*, ni bila nikoli sprejeta v knjižni jezik, ki ima *dessi*, *stessi* in *andai*, *scappai*, *misi*;

v sintaksi na primer tipična toskanska konstrukcija *noi si va* za knjižno *noi andiamo* ne le ni bila privzeta kot vzporedna oblika k 1. os. mn., ampak je v drugih dialektih sploh nerazumljiva;

enostavni in sestavljeni preterit sta oba živi glagolski obliki, vendar je v knjižnem jeziku prva mnogo manj uporabljana, ali bolje, sektor, ki ga enostavni preterit *andai* pokriva, je mnogo ožji kot v Toskani. Pri tem pa ugotavljamo, da so večja mesta (Firenze, Siena), posebej še, kar se tiče govorjenja odraslih, bliže splošni rabi. Generalizacija sestavljene oblike preterita *sono andato* bo verjetno vpliv rabe v severnih dialektih, kjer je enostavna oblika sploh neznana; otrok se je nauči v šoli, in sicer šele v tretjem razredu osnovne šole sistematično;

najbolj številne, pa seveda tudi najbolj razumljive so razlike v besednjaku: toskanščina ima kopo besedi, ki jih jezik ni sprejel, ta pa ima besede, ki jih dialekt ne pozna in jih nemara tudi ne potrebuje.

6. Sodobni italijanski jezik sloni torej na literarni bazi, na pisanem jeziku 14. stoletja. Gotovo pa je, da so k sedanji podobi jezika pripomogli tudi drugi dialekti, tudi drugi jeziki. Gotovo je tudi, da se od združitve Italije dalje, se pravi zadnjih sto let, ta skupni jezik *l'italiano comune* čedalje bolj uveljavlja.

Jezik pa sprejema besede ali tudi konstrukcije iz dialektov ali iz tujih jezikov, včasih jih asimilira, včasih ustvari kalup, včasih jih pusti kot tujko.

Besednjak nudi spet največ jasnih primerov: *vagon* in *kamion* npr. nista italijanski besedi. Prva je v italijanščini že zelo stara (od l. 1839). Jezik jo je asimiliral (obrazilo -e) in jo vključil v svojo morfologijo (*vagone*: pl. *vagoni*). Kamion pa je ostal tuj po naglasu in morfološko: [*camion* (*kàmion*): pl. *i camion* (*ikàmion*)].

Kamion je prišel v italijanščino očitno kasneje kot *vagon*, in sicer v dobi, ko so jezik preplavile tujke. Ne gre pa samo za daljšo ali krajšo existenco. Nogomet, na primer, je po splošni sodbi angleškega porekla. V prvih letih tega stoletja se začenja ta šport uveljavljati tudi v Italiji, predvsem v severni. Zrasli so prvi klubi, po angleških vzorih in z angleškim naslovom (football-club: odtod nemara presenetljivi gramatikalni spol *il Bologna*, *il Padova*, *il Genoa*), in z njimi športni izrazi kot *goal*, *corner*. Bolj ko je postajal šport popularen, bolj so se angleški izrazi umikali domačim (mnogo odločneje kot na primer v slovenščini): od leta 1930 dalje se piše in sliši bolj in bolj *calcio*, *calcio d'angolo*, *rete* (niti na stadionu publika ne bo zakričala *goal!*), *luorigiuoco*, *portiere*, *terzino* ... in tudi klubi niso več klubi, ampak *Società sportive*. Po drugi strani pa je terminologija pri malo ljudskih športih (npr. za tenis) ostala popolnoma neitalijanska.

7. Ni dvoma, da je francoščina tisti jezik, ki je na italijanščino največ vplival; deloma, ker je ta vpliv časovno najbolj raztegnjen, predvsem pa zato, ker gre za dva močno sorodna jezika, pa je potemtakem medsebojna infiltracija

toliko lažja. Niti purizem v letih med 1930-40 ni mogel zavreti stalne penetracije francoskih besed, čeprav je po kakšno vendar uspel nadomestiti z domačo (*autista za chauffeur, regista za metteur en scène*).

Novejšega datuma so slovanske tujke, npr. *dolina* kot kraški pojav, ali pa kalup *gli anni venti, gli anni trenta*, ki so ga pred letom 1960 uporabljali samo slavisti.

8. Ena od obogalitev jezika je bila tudi poimenovanje poklicev, ki jih ženske pred nekaj desetletji še niso opravljale. Jezik pa pri tem ne postopa enotno. Nekaj izrazov je že starejših: *maestra, professoressa, presidentessa; attrice, pittrice* ni novo, *ambasciatrice* je novo samo po funkciji, ne po obliki.

Drugod kaže na ženski spol samo člen: *la preside* (za direktorico srednje šole že kmalu po 1900; po tej vojni tudi za dekanko, tj. žensko, ki opravlja dekanske posle na fakulteti); *l'avvocato in l'avvocatessa*, vendar pa samo v moškem spolu *il ministro, il notaio, il medico (la medichessa zveni rahlo posmehljivo)*.

9. Sintakso načjenja najbolj telegrafski stil oglasov in pa jezik reklam: *Industria-chiave, Radio-Roma, Brindate Gancia!* Predlogi, ki naj bi izrazili odnose, se zdi, so tu odveč.

V marsikaterem vprašanju se sintaksa poenostavlja (npr. uporaba člena pri svojilnih zaimkih). Vendar so inovacije počasnejše. Že za Manzoniya je znano, da je v prvi verziji svojega romana *I promessi sposi* pisal superlative francoskega tipa *il caso il più curioso*, v definitivni redakciji pa je drugi člen po dobri toskanski rabi redno izpuščen. V francoščini se npr. izgublja imperfekt konjunktiva, celo v tretji osebi ednine; nadomešča ga prezent konjunktiva. V italijanščini se ne dogaja nič podobnega. Opuščanje konjunktiva za izrazi osebne sodbe bi slabo zvenelo tudi v govornem jeziku.

10. Pisana sodobna italijanščina torej sloni na pisanem jeziku 14. stol. Toskanščina, govornjena v naši dobi, namreč tista, ki jo govore florentinska predmestja, Oltrarno, je tako različna od kultivirane govorice, da jo tujec pa tudi netoskanec težko razume. Govorjeni knjižni jezik govori majhno število profesionalnih lektorjev in to je tudi jezik, ki naj bi se poučeval po šolah.⁴

Takemu govornemu knjižnemu jeziku se bliža govor posameznika. Zelo močne razlike med skrbno, kultivirano govorico in med pisano besedo pa vendar ni⁵: po eni strani italijanščina jasno izgovarja tudi nenaglašene vokale in je vokalna redukcija nepoznana (najti pa jo je v dialektih); po drugi strani pa je navezanost na tradicijo, se pravi na pisano besedo, tolikšna, da ne pozna tako revolucionarnega krajšanja besedi kot npr. francoščina [(imper), (formid), (sympa) itd. za *impermeable, formidable, sympathique*]. Seveda je italijanščina kot vsi jeziki podvržena zakonom ekonomije v jeziku, zato pozna *cinematografo* — *cinema* — *cine*; vse tri oblike so vsaj že petnajst let registrirane v slovarjih. Ne more pa še naprej skrajšati besede, ker bi sicer trpela jasnost. Za izgovor besede naj bo potrebno čim manj napora, vendar pa je težnja k jasnosti tista, ki paralizira težnjo k varčevanju z energijo.

11. Ker gre za splošni italijanski jezik, torej vendar za neko koiné, čeprav je bila ta ustvarjena na enem samem dialektu, nas seveda nujno zanima odnos

⁴ Programi srednje šole (razredi bi odgovarjali višjim razredom naše osemletke) predpisujejo od leta 1963-64 dalje tudi vaje v izreki.

⁵ Ob poslušanju diskusij zadnje čase ugotavljam, da je razlika med pisanim jezikom in govornjo besedo tudi med izobraženci občutna, brž ko diskutant govori brez pisanega besedila. V Italiji sem imel ob podobnih diskusijah zmeraj potrdilo, da je kultivirani jezik izobraženca pisanemu razmeroma blizu.

jezika do dialektov. Znano je, da so si italijanski dialekti med seboj kaj različni, toskanščina pa je postala literarni jezik zaradi svoje kulturne pomembnosti, ne pa morda zaradi svojega sicer res centralnega geografskega položaja.

Najbolj je zanimivo seveda vprašanje rimskega dialektu. Če že ni mogel k skupnemu italijanskemu jeziku kdo ve kaj prispevati do združitve Italije, ali ni morda jezik, govoren v Rimu, tisti, ki zdaj daje normo? Rim ni imel nikoli, se pravi od propada rimskega cesarstva dalje, za Apeninski polotok tistega pomena, kot ga je imel, postavimo, Pariz za Francijo, ne političnega, ne jezikovnega. Bil je le eno od važnejših mest, redkokdaj najvažnejše, le od časa do časa je bil center kulturnega življenja. Šele po združitvi z Italijo, torej slabih sto let, je upravni center mlade države. Današnji rimski dialekt, *il romanesco*, pa razen številnih dialektalnih besedi (*»dritto«*, etc.) in izgovarjave nekaterih besedi ni dosti dal skupnemu italijanskemu jeziku. Seveda daje Rim svoj pečat administrativnemu jeziku, poleg tega pa je lingvistično posebno važen, ker posreduje južnoitalijanske elemente italijanski koiné. Za obsežno literaturo v dialektu ali napol dialektu pa ne moremo reči, da izpodkopava literarnemu jeziku toskanske temelje: teksti so lahko dialektalno obarvani ali so celo pisani v dialektu (npr. pogovori pri Pasoliniju), vendar pa to ne vpliva — razen v izbiri besednjaka — tudi pri Pasoliniju ne, na bazo pisanega jezika izven dialogov, torej v pripovedi.

12. Za Italijo je značilna velika dialektalna razcepljenost. Da taka situacija še traja, je najgloblji vzrok patriarhalnost, vztrajanje pri starem načinu življenja, se pravi privrženost tradiciji. Družina seveda ostaja najmočnejši faktor jezikovnega konservativizma.

K poenotenju jezika, in seveda ne samo jezika, pa prispevajo že od nekdaj šola, administracija, vojaška služba, ne nazadnje cestno in železniško omrežje, časopisje, v novejšem času še radio, televizija, film.

Izredno močne posledice pa ima notranja italijanska migracija. Ta je dvojna: cele družine iz južnih pokrajin emigrirajo v Rim, v Lombardijo, v Piemont; ogromno število, kakih deset milijonov, jih je v povojnih letih emigriralo iz vasi v mesta.⁶

Še en ekonomsko-socialni moment se nam zdi važen: mati se čedalje bolj pogosto zaposluje, vsaj v severni Italiji, pa tudi že v mestih srednje Italije. Družina s tem preneha biti center jezikovnega konservativizma; mati sama vnaša v družino nedialektalne jezikovne elemente, otrok ima nujno več stika z okolico.

Iz tega sledi, da se jezik kake pokrajine čedalje bolj izenačuje, ker je meja med mestom in vasjo manj jasna kot pred desetletji, izrazitih mestnih centrov torej ni več, povrh vsega pa so ti mestni centri najbolj izpostavljeni imigraciji elementov z drugih dialektalnih področij: iz močnih dialektalnih centrov so mesta postala žarišča skupnega italijanskega jezika. Iz tega nadalje sledi, da je ta italijanska koiné, ki ima svojo idealno realizacijo v izgovoru profesionalnega napovedovalca na radiu, uporabljena bolj ali manj dobro, brž ko stopita v pogovor dva Italijana iz dokaj različnih dialektov. Samo ob sebi je umevno, da bo Italijan takoj začel govoriti po italijansko, ne le s tujcem, ampak z vsakim, ki ga

⁶ Kako mogočno je število imigrirancev, naj pokaže tale statistika za Torino: mesto je imelo 1. 1954 783.119 prebivalcev, 1. 1960 994.089, leta 1964 pa 1.116.624. Doselilo se je v 1954. letu 42.722 ljudi, v 1960. letu 64.745, v 1961. letu 84.426 in v preteklem letu 43.966. Se pravi, da pride vsak dan v Torino v povprečju 100 ljudi, ki iščejo dela in kruha, in to povečini z juga, ker je Piemont edina pokrajina v Italiji, ki demografsko nazaduje. (Podatki po torinskem dnevniku *La Stampa*, 10. I. 1965.)

ne pozna, čeprav je še minuto prej govoril, recimo s kolegom v uradu, v svojem dialektu.

Gre torej za bolj ali manj očiten bilingvizem ali celo več: otroci doseljenec govoriyo dialekt svoje družine (celo tega ne več zmeraj), lokalni dialekt in do neke mere knjižni jezik. Napačno bi bilo torej delati kakršne koli zaključke o dialektu na podlagi pogovornega jezika v velikih industrijskih centrih, kot sta na primer Milano ali Torino, ker je tu skoraj polovica aktivnega prebivalstva doseljena. Že v Benečiji pa je dialekt čisto drugače trden.

13. Pri poenotenju italijanskega jezika igra pomembno vlogo časopisje.

Za jezik časopisja je treba najprej pribiti, da pokrajina res nima nobenega vpliva več. Kdor piše v kak časopis iz Milana ali iz Torina, ni nujno severni Italijan. Regionalizem je živ samo v besedišču in še to samo tam, kjer ga časnikar hoté izrablja, da ustvari želeni ambient.

Zavestna težnja k nacionalni enotnosti — in časopisi so v dobršni meri rojeni ob zedinjenju Italije — je povzročila, da je jezik časopisja enotnejši od jezika literarnih del. Odstopanja od splošno priznane norme bodo torej šla na račun osebnih nagnjenj tistega, ki piše.

Če torej pokrajina nima velike teže, je pa treba nujno upoštevati različne strani v dnevniku. Hočemo reči, da je jezik *tretje strani* (*terza pagina*, izraz je nastal na začetku stoletja) tisti, ki je najbolj izpiljen in se tudi najbolj bliža jeziku v literarnih delih (avtorji so včasih dobri italijanski pisatelji) ter se pošteno razlikuje od jezika, ki ga bomo našli v sodni, v mestni ali v športni kroniki.⁷

14. Vpliv časopisja pa je močno omajan z najnovejšimi sredstvi komunikacije. Znano in v Italiji premnogokrat obžalovano dejstvo je, da se v Italiji zadnjih desetletij čedalje manj bere in čedalje več poslušá, oziroma gleda. Radio, film, televizija, nadalje romani, predelani v serijo črtežev in slik, zmeraj bolj vplivajo na vzgojo prebivalstva, zlasti mladine. Kar se jezika tiče, je vpliv slušnih oddaj lahko pomemben, če je izgovor vsaj poklicnih napovedovalcev dober, čeprav je v celoti vendarle res, da vse te pridobitve ob svojih pozitivnih plateh le odvrčajo mlade ljudi od branja knjig, ker je pač poslušanje, ali celo samo gledanje slik manj naporno. Gotovo pa so govorne oddaje na radiu pomemben faktor jezikovnega poenotenja: kakor je razširjanje tiska v nekaj generacijah omogočilo vsaj relativno jezikovno enotnost v pisanem jeziku, tako je verjetno, da bo izgovor v radiu in na televiziji marsikdaj prevladal nad lokalnim.

15. Govorjeni jezik, ki se bliža literarnim vzorom, pa sili tudi pisani jezik k poenostavljanju, in ker se moderni teksti večkrat hoté zatekajo h govornemu jeziku, je tak jezik govorneni koiné dosti blizu.

Problem govornenega jezika je najbolj pereč pri filmu, ki bi bil seveda rad razumljiv po vsej Italiji. Italija je zavzela v povojni mednarodni filmski pro-

⁷ Torej moramo ugotoviti, da je norma *tretje strani* drugačna od tiste, ki sicer velja za jezik časopisa. Bolje povedano, splošno priznana norma je strogo aplicirana samo na tej, literarni strani.

V decembru 1962 sem se v Florenci obrnil na enega od korektorjev najbolj razširjenega florentinskega dnevnika *La Nazione*, da bi izvedel, kako je z uporabo enostavnega in sestavljenega preterita. Korektor, po rodu iz Mark, torej netoskanec, diplomant filozofske fakultete (skupina modernih jezikov), mi je takole pojasnil svoje profesionalno stališče do obeh oblik preterita: v praksi — glede na ritem, v katerem prihajajo časniki na svetlo, ima pri izbiri časov tudi naglica svoje prste vmes — bi pustil pri miru katero koli od oblik preterita, če ta ne bi prav grobo kršila ustaljene rabe (denimo, da bi kdo postavil ob časovno določeno oggi, ki naznanja dejanje iz najbližnje preteklosti, enostavni preterit, ki se nanaša predvsem na oddaljeno preteklost), v vseh delih dnevnika, razen na *tretji strani*. Je pa zanimivo, da športne kronike v hlastanju za slikovitostjo in učinkovitostjo izbirajo redke besede, celo konstrukcije in oblike. Enostavni preterit je za dejanja istega dne kar nemogoč, v športni kroniki pa postane stilistično sredstvo.

dukaciji zavidljivo mesto s svojim neorealističnim filmom. Ta seveda papirnatega jezika ne prenese. Največkrat so se filmski delavci poslužili predmestnih govorov proletariata, kjer navsezadnje razumevanje posameznih besedi ob situaciji, mimiki in drugih izraznih sredstvih le ni bilo tako važno.

Tak poizkus pa je popolnoma izpodlel Viscontiju pri filmu *La terra trema* (po romanu G. Verge, *I Malavoglia*); film je bil sneman ob Jonskem morju v ribiški vasi Acì Trezza (Catania) in v duhu neorealizma je režiser postavil pred kamero neprofesionalne igralce, ponajveč ribiče. Sicilijanski dialekt pa je bil za »kontinentalno« Italijo nerazumljiv do te mere, da so morali film jezikovno predelati v zvočno podobo, ki je bila večini razumljivejša.

Kolikor morem presoditi ob gledanju in poslušanju maloštevilnih resno delanih italijanskih filmov v Ljubljani, je videti, da je jezik filmov, ki sicer stoje na južnoitalijanskih tleh, ne dialekt Kalabrije, Lukanije ali Sicilije, ampak južnoitalijanska koiné, nekje na sredi med napolitanskim in rimskim dialektom. Eliminirane so samo oblike ali konstrukcije (besede pa ne), ki bi poslušalcu s severa napravile delo nerazumljivo.⁸

16. Italijanščina ima torej dokaj ustaljeno podobo in je spoštovanje tradicije ena od osnovnih značilnosti vseh dob. Zato je razumljivo, da jezik sedaj ne preživlja kake velike krize, saj jo je premagal v 16. stol., ko se je večina piscev odločila za en dialekt, in to ne za govornen dialekt, premagal pa je podobno krizo ponovno sredi 19. stol., ko se je raba spet izrekla za tradicijo in ne za govorneni florentinski dialekt.

Pri vsem tem pa je skrb za kulturo jezika vendar živa. Prav malo je še do nedavnega prispevala srednja šola. Gimnazijska reforma iz leta 1923 je namreč ukinita poučevanje slovnice v višji gimnaziji. V Italiji ni nobene institucije, ki bi bila vsaj moralno pooblaščenca dajati zakone za jezikovno področje. Ministrstvo za prosveto, kolikor vem, ne izdaja nobenih navodil pedagoškemu kadru glede spornih jezikovnih vprašanj, medtem ko se je v Franciji kdaj pa kdaj zgodilo (npr. za *ne explétif*), da je ministrstvo razposlalo dekret, ki je bil za poučevanje obvezen.

Italija nadalje nima svoje Akademije znanosti, ima pa več znanstvenih akademij z nekajstoletno tradicijo. Nobena ne odloča o jezikovnih vprašanjih, vendar pa je avtoriteta florentinske *Accademia della Crusca* tolikšna, da bo slovar italijanskega jezika, ki ga akademija pripravlja, močno vplival na jezik v prihodnjih letih ali desetletjih. Za sedaj pa ima Italija kakih pet ali šest velikih, resno izdelanih slovarjev, ki se seveda v mnogčem ne skladajo. Ravno tako imamo na razpolago precej gramatik modernega jezika, še zmeraj pa manjka moderna znanstvena gramatika.

⁸ Bassani je npr. (gl. Baldelli, op. cit., p. 406) iz nekaterih svojih tekstov ob ponovni izdaji izločil preveč literarne izraze in jih nadomestil z drugimi, ki so širokim množicam razumljivejši. Močno poučna se mi zdi primerjava med odlomkom iz Pratalinijevga romana *Le cronache di povri amanti* in med istim odlomkom iz scenarija za film, ki je bil po romanu posnet; na splošno je scenarij zelo zvest literarni predlogi.

— Ci hanno detto che non c'era più nulla da fare! Tu stesso hai messo da parte in fretta e furia opuscoli e giornali.

— Chi ti ha detto di stare, intanto, con le mani in mano?

— Lo sgorgio, no?

— Tu capisti così? A me invece sembrò dicesse di lavorare più di prima. Perché non hai ritirato le quote dei compagni del Mercato ...

Scenarij pa takole:

— Ma chi ti ha detto che intanto noi si debba stare con le mani in mano?

— Il Fontanesi, no?

— Ah, tu hai capito così? A me invece sembra che abbia detto di darci da fare più di prima!

— Senti, mi avete rotto le scatole tu e tutti gli altri.

Očitno je, da je jezik scenarija nekaj bližji (besedišče, izbira glagolskih časov) splošnemu pogovornemu jeziku.

17. Vprašanja jezika in njegove norme zanimajo seveda tudi tiste ustanove, kjer mora pisana ali govorjena beseda med ljudi.

Radio ali televizija ne moreta vplivati na jezik in na izgovor priložnostnih sodelavcev: zato pa skrbno izbirajo profesionalne napovedovalce. Kandidati za tako službo gredo skozi trd tečaj dikcije; redkokateri Toskanec se prebije skozi: strašno težko je Toskancu opustiti tistih nekaj posebnosti, ki so tako značilne za toskanske dialekte, ločijo pa njih domači, prirodni govor od knjižnega.

Radio ima nadalje poljudne oddaje o problemih italijanskega jezika, kot jih pozna večina nacionalnih radijskih postaj. Manj običajno je nemara, da radio ta razpravljanja objavlja v drobnih brošurah kakih sto strani po cenah, ki so dostopne za vsak žep.

Podobne rubrike imajo tudi dnevnik in tednik. Celo tako lahko ubran tednik, kot je npr. »Grazia«, daje na razpolago lingvistu, ki odgovarja na vprašanja bralk, dva stolpca, tudi tri. Mnogo pisem želi pojasnil o navadnih težavah pravopisa ali gramatike, ni pa redko, da lingvist izrabi preprosto vprašanje o kaki nejasnosti v jeziku za miniaturno razpravo na visokem znanstvenem nivoju.⁹

18. Rekli smo, da je današnja italijanščina izrazito literaren jezik, zgrajen na enem samem dialektu, ne na živem jeziku, ampak na literarnih delih; ta jezik pa je skozi dolga stoletja vsrkaval elemente iz drugih dialektov. Kaj takega se ni zgodilo (ali pa v mnogo manjši meri) govornjeni toskanščini: ta se je razvijala po svoje in se danes močno razlikuje od splošnega italijanskega jezika. Značilne pa so ravno razlike med govorom odraslih po mestih Toskane in na podeželju: mestna govorica je precej bližja italijanski koiné.

Za razvoj jezika seveda ni mogoče delati kakih napovedi. Na vsak način brani italijanščino pred hudimi pretresi navezanost na tradicijo in pa literarni karakter.

Ta značilnost je tako močna, da jezikovne norme ni načel, tako se zdi, niti tak socialni pojav, kot je preseljevanje družin v dialektalno čisto drugačna ozemlja. Mlajša generacija opušča jezik svojega doma, ne privzema pa dialektalno novega okolja, ali vsaj ne samo tega, ampak zmeraj bolj splošni italijanski pogovorni jezik. Ta seveda variira od pokrajine do pokrajine, kot je različen od človeka do človeka, vendar ima svoj vzor v knjižnem jeziku in mu je dosti blizu; ker med obema ni prehudega prepada, sistem knjižnega jezika ni hudo ogrožen.

⁹ Naj dodamo, da govorijo v radiu in pišejo v jezikovne rubrike priznani lingvisti (v radiu npr. celo Bruno Migliorini, profesor iz Florence in predsednik florentinske **Akademije della Crusca**).

V februarju smo v Ljubljani poslušali predavanje Ch. Boutona, prof. na pariški **Alliance française**, z naslovom: **Le français parlé**. V mnogočem je predavanje govorilo o podobnih problemih, kot jih poskušamo nakazati tukaj za italijanščino. Dragoceno pa se nam zdi, da se v Franciji poudarja moralna obveza lingvistov, da bedijo nad jezikovnimi spremembami, (ki so v francoščini, po izjavi predavatelja, »vrtoglave«), ne da jih samo registrirajo. Izraz, ki ga je prof. Bouton uporabil, je **le dirigisme** s strani lingvistov, kar naj bi jeziku dalo večjo stabilizacijo.